

Веселин Н. Иванов (Варна, България)

**БЕЛЕЖКИ ПО ТОПОНИМИЯТА НА ВАРНЕНСКО, II.
ОТНОСНО ПРОИЗХОДА И ЗНАЧЕНИЕТО
НА НЯКОЛКО МЕСТНИ ИМЕНА,
ЗАСВИДЕТЕЛСТВАНИ ПО СКЛОНОВЕТЕ И ПОЛИТЕ
НА ФРАНГЕНСКОТО ПЛАТО: *Агнешка(та) могила, Араб(н)
кая, Домуз дере, Кабакою/Кабабунар, Казак бунар/Казак дере/
Казак (Казашки) чаир***

В района на днешния град Варна са известни няколкостотин местни имена. Прави впечатление, че от много години поне няколко десетки от тях се изписват невярно (и нееднакво) и силно променени в сравнение с известните дори само по слух форми на тези имена. Променени и поради това неверни местни имена могат да се прочетат даже в официални документи (за собственост, например), както и по планове и скици на местности, във вестници, списания и бюлетини. Промените често са толкова значителни, че във всеки такъв случай може да се вижда не опит за развиване и обогатяване на съществуващата местна именна традиция, а прекъсване на тази традиция. Настоящата работа е посветена именно на няколко особено драстични случая. Освен на документи, тя се основава на данни от частни архиви, лични наблюдения и проверки (в повечето случаи няколко пъти) сведения, получени от местни жители, добре познаващи съответното землище.

Агнешка(та) могила се е наричало едно самотно естествено възвишение – следа от срутище в южните поли на Франгенското плато, на около 350–400 м на изток от големия завой надясно по някогашния коларски път към село Каменар, на терасата, лежаща непосредствено преди възлизането на пътя на платото. Днес това

възвишение не съществува – въпреки че не попадало на трасето на построения през 60-те години на XX век автомобилен път, то било разкопано и добитата земна маса била вложена в насипите на този път. Името на *Агнешката могила* и мястото, на което е било това невысоко и неголямо възвишение, са ми известни от ловджийски и овчарски истории, разказани от възрастни жители¹ на селото в началото на 70-те години на XX век. Благодарен съм на тези хора за сведенията, защото днес споменът за мястото, на което се е намирала *Агнешка(та) могила*, на практика е заличен у повечето жители на селото – през есента на 2005 г. двама местни информатори² независимо един от друг ми показаха две места, на които според тях било това възвишение. Трябва да отбележа, че тези места не само не съпадаха (даже като ориентация на терена) с посоченото ми през 1971 г., а и определеното на око и по показанията на крачкомер разстояние по права линия между тях беше около 780 м. Трети информатор³ назова *Агнешка могила* едно отдалечено на повече от два километра от показаното ми през 1971 г. място, много слабо изразено възвишение (високо по-малко от метър и половина), обрасло с храсти и носещо следи от разкопаване през най-високата част, намиращо се на запад-северозапад от свинефермата⁴.

На неколцина от разпитваните през 2005 г. местни жители не беше известно занимаващото ме тук име. Трудностите по установяването на името и мястото на могилата днес се определят най-вече от два факта: 1) повечето от старите местни жители са мигрирали във Варна, мнозина от тях са вече покойници; 2) голяма част от наскоро заселилите се хора са малограмотни, които слабо познават землището, не владеят достатъчно български език и почти не знаят турски.

За историята на местното име по-важно е обстоятелството, че някои от информаторите през 1971 г. знаеха следното предание за *Агнешката могила*. На това възвишение постоянно духал остър вятър, поради това малките агнета от изведените там на паша стада лесно настивали и овчарите били принудени да колят разболелите се животни. Основателността на това предание

предизвиква съмнение преди всичко поради природните условия на местността, в която е била могилата. Преди всичко трябва да се отбележи, че релефът на тази местност е под влиянието на свлачище. Тя е силно пресечена и лишена от постоянни или сезонни повърхностни води, а почвата е предимно песъчлива и осеяна с остри камъни. Според агронома Стоян Илиев⁵ оскъдната рядка трева в района на могилата надали е можела да изхрани стадо дори от петдесетина овце и техните агнета, т.е. местността е неподходяща за пасище. След това същият информатор побърза да спомене, че в други местности в землището на село Каменар е имало пасища, изхранвали през 20-те и 30-те години на XX век над 900 глави дребен и към 200 глави едър рогат добитък.

През 1971 г. баба Тодорка Василева⁶ разказа, че „в турско [време]” някакви „хърсъзи” нападнали на това място овчарче и отвлекли стадото му, в което било и агнето, наречено на името на момчето⁷. Другите овчари започнали да търсят малчугана, който не докарал стадото навреме, намерили го пребит и премръзнал, увидели го в кожата на току-що заклани овце и той оздравял, пораснал, завъдил си голямо стадо, но вече не произнесъл на глас своето име, не нарекъл агне на името си, „както било обичай по онова време”, и не водел стадото на злополучното място, което другите овчари започнали да наричат „Агнешка могила” дали поради спомена за нападението и боледуването на момчето, или заради отвлеченото лично агне. Постепенно и те престанали да водят там своите стада⁸.

Вариант на разказа за патилата на овчар чух от Христо Николов: Млад овчар бил на седянка до зори и после извел стадото си на това място. Докато наглеждал стадото си от могилата, заспал. Завалил дъжд, стадото се пръснало, после се скупчило, а едно агне прибягало по наклона и с блеенето си събудило овчаря. Прибрал той стадото, всичко било уж благополучно, но след ден-два го съборила настинката. Същото агне се научило да се пъха под кожата, с който завивали болния, и да го топли. Благодарение на това овчарят оздравял и за благодарност отгледал агнето до голям коч.

Изложеното дотук ме кара само да предположа, че занимаващото ме местно име много вероятно е плод на преиначаване и фонетично нагаждане на заварено (преобладаващата част от българското население на селото бяха наследници на преселници от Източна Тракия и Северна Македония) местно име от турски произход, което е съдържало съществителното име *алгън/алгънлък* (което на български се превежда с думите *настинка* и *простуда*) или производно от него, защото не мога да намеря връзка между названията на форма на релефа и заболяване. Освен това намирам за неоснователна причината, посочена в първото съобщено тук предание, поради факта, че установеното (доколкото ми е възможно, разбира се) местоположение на *Агнешка(та) могила* почти непосредствено в подножието на доста стръмния, на места надвиснал скат на Франгенското плато, изключва възможността възвишението да е било постоянно брулено от силно, пронизващо местно въздушно течение или вятър от континента. Не мога да определя точно кога и по какъв път на местните хора е станало известно значението на турското име на възвишението (местността?), но разказите на местни хора свидетелстват, че то е станало част от неписаната („устната“) история на селото.

Обосновано може да се предположи, че местното име **Араб кая** (по сведения от средата на XX век това име било изписвано и *Арап кая*) е производно от турското минало причастие *хараб* (или *харап*) със значения ‘паднал’, ‘срутил се’, ‘съборен/съборил се’. В този случай значението на това местно име клони към *Паднала(та)* или *Срутена(та)/Срутила(та)се канара* и подобни производни. През детските ми години съм чувал да наричат с това име един грамаден скален къс в района на свлачището при Шуменските колонии, който беше взривен и после използван при построяването на магистралния път от Варна до курортния комплекс „Златни пясъци“. Това значение на местното име ми е известно още от 1962 г. и го намирам за напълно обосновано и логично от гледна точка на известното за геоложката обстановка в полите на Франгенското плато.

Ето защо ми прави впечатление, че днес невежи хора занимават, но и заблуждават летовниците, като им разказват (трябва да призная – красноречиво, в духа и с език и стил като на приказките от „Хиляда и една нощ“) романтични истории. В тях това местно име се свързва с пребиваването по тези места и галантните авантюри и приключения на неизвестен по име арабски благородник (напълно според традициите и изискванията на жанра се развива и контраверсията – за неговия най-нисък произход) от Йемен или Алжир. Този арабин бил на служба на султана в качеството си на „капуданпаша“ (‘адмирал’, ‘флотоводец’). Според друга версия бил „истихкампаша“ (‘фортификатор’) от Египет.

В подкрепа на посоченото разбиране на значението на това местно име ще посоча, че около средата на 60-те години на XX век следите от дейността на едно свлачище малко на север-северозапад от село Винаца (днес квартал „Винаца“ на град Варна) местните жители наричаха *Арапли йери* (т. е. ‘Падналата/Пропадналата местност’). Обясняваха това местно име с разказ, че там имало кошари, зидани някога в голяма нужда, надве-натри, с камъни без спойка, и поради тази причина те се срутили, когато станало земетресение (за последното понятие употребяваха думите *йеридарън* и *йерисарсънтасъ*). Непременно трябва да се подчертае, че районът не лежи в зона с изявена вулканична дейност, а най-вероятно става дума за разместване на земните пластове, подмивани от изтичащите към морето подземни води.

Трябва да спомена още, че *Араб(н) йолу*, т. е. ‘Паднал/Пропаднал/Сринал се път’⁹, се наричаше стръмна пътека между имотите в местността *Сукутмата*¹⁰, която се спускаше от двора на дърводелската работилница почти в центъра на селото по левия бряг на дерето, именувано *Кестерим дереси* направо към манастира „Св. Константин“. Наричали така тази пътека, защото нейното трасе няколко пъти се променяло поради пропадания след активизиране на свлачището. Склонен съм да приема като напълно издържано и логично, предвид известното и изложеното вече за геоложката обстановка в това землище, предложеното от посочене-

ния информатор обяснение за произхода и значението на местните имена *Араб йолу* и *Араб патикаси*¹¹.

Прочее, току-що посоченото разбиране на значението на местното име *Араб/Арап кая* позволява да се предположи, че предложената от Трифон Трифонов¹² версия за значението на местното име *Арабоолу укъ* (= *Развалината на Арабоолу*¹³, т. е. *Развалината на сина на арабина/арапа или негъра*), с което име е известен един доста стръмен сипеи на западния склон на нос Калиакра), трябва да бъде подложена на преразглеждане и доразвиване. Основанията за това са поне три. Преди всичко трябва да се изтъкне, че развитата от Т. Трифонов версия предава накратко едно предание, разказвано в близкото село Българево¹⁴. Основателно може да се предполага, че това предание е създадено с цел да се придаде драматизъм на твърде прозаичното значение на едно местно име¹⁵. На второ място трябва да се има предвид фактът, че традицията предполага, щото местното име най-често изразява някаква особеност на ландшафта. По силата на това правило трябва да се предположи най-напред, че местното име *Арабоолу укъ* (така стои то у Т. Трифонов) отразява някаква геоморфоложка особеност на терена, а понеже е засвидетелствано на нос Калиакра, е много вероятно да е обусловено от често наблюдаваните в това землище активизирания на свлачища. На трето място трябва да се спомене, че научният подход към изясняването на произхода и значението на местното име изисква след издигането на една версия да бъдат изложени и други известни – в разглеждания случай например не е за пренебрегване възможността това име да е звучало *Араб(н)йолу/Хараб(н)йолу*. В този случай то е имало значение ‘Паднал/а//Пропадаш/а//Срутваш/а се път/ека’. Разбира се, това не изключва възможността да е имало значение, подобно на някое от тук посочените или производно от някое от тях. Трябва да се признае, че това име е напълно съобразено с природните дадености на мястото.

Доколкото познавам местния говор, може да се твърди, че в резултат от твърде вероятното небрежно и неточно фонетично възпроизвеждане местното име *Араб(н)йолу/Хараб(н)йолу* се е

превърнало в *Арабоолу*. Освен това може да се предположи, че последно посоченото име е било схващано като определение за притежание, а това е наложило да се добави определяемото „развалина“¹⁶. Трябва да се посочи, че издигнатата от Т. Трифонов версия е съобразена само отчасти с известното за подчертаната зависимост на релефа на нос Калиакра и прилежащата околност от дейността на свлачищата и срутищата. Прочее, от редица сведения в трудовете на древни и средновековни писатели и от резултатите от археологическите проучвания може да се заключи, че тази дейност е оказвала значително влияние върху живота и историческите събития на нос Калиакра. Тя има решаващо значение за състоянието на археологическите останки и построеното в наши дни на това място.

Всичко изложено по-горе позволява обосновано да се предложи разбирането на значението на публикуваното от Т. Трифонов местно име *Арабоолу* икъ да се развие до *Развалините/Останките от пропадналия/срутилия се път*.

Освен това може напълно обосновано да се предполага още, че в случая не е точно чуто или предадено звученето на местното име *Арабайоолу* икъ. Това предположение позволява да се потърсят варианти за значението на името, в които смисловите ударения са „каруца/тежко превозно средство (с животинска тяга)“, „път, по който се движи това превозно средство“ и „развалини/свлачище/срутище“, т. е. варианти като *Мястото, където пропадна/се свлече/се срина/се срути коларския път*.

И днес **Домуз дере** официално¹⁷ и много често в разговорната реч се именува един пресъхващ през лятото в някои участъци поток. Той извира от една цепнатина¹⁸ по юг-югоизточния спуск на Франгенското плато и се спуска доста стръмно¹⁹ в неговите поли (в местността *Карамешеликаа*). Там започва да криволичи и продължава по-плавно до местностите *Горния егрек* и *Кабаръка* все в обща посока югоизток-юг. След това описва няколко големи завоя в м. *Йозуна* и *Одунлука*, както и още един на изток при *Дядо Петровата чеима* (вече е приел няколко притока, но е за

отбелязване, че тук приема един малък и плитък приток, наричан на шега *Марианската падина*, *Под сабото на кокошката* или *Преградило го жабчето*). После следва с много криволици значително по-малкия наклон на терена, като оставя на изток местността *Акчелар*, а на запад – *Сотира*. По-нататък ограничава от изток територията на Университетска болница, описва издадена на запад дъга и така пресича района, в който са разположени корпусите на Техническият университет, а на територията на първия район на квартал „Левски“ описва широка извивка на югозапад и по частично регулирано корито в най-южната част на този район излива водите си в открития канал по булевард „Царевец“. Преди изграждането на този канал, в края на XIX век, коритото на Домуз дере продължавало още на юг-югоизток, пресичало района на сегашното предприятие за конфекция (известно още като ДИП „Дружба“) и казармите на Осми приморски пехотен полк, завивало на изток и в района на Алпинеума се съединявало с други потоци, които в общо корито стигали до Варненския залив. По време на пролетния разлив или след проливен дъжд течащите в Домуз дере води често преливали и си пробивали отток към залива по днешната улица „Капитан Рончевски“ и през тогавашните гробища и градини²⁰.

Едно от най-важните доказателства в подкрепа на изложената по-долу хипотеза за значението на това местно име е фактът, че дължината на потока, измерена по права линия, от извора до вливането в открития канал според означенията на съвременна карта е почти 4200 м, а при обхождането установих по показанията на крачкомер, че това разстояние надхвърля 6000 м.

Прочее, известни са ми няколко версии за значението на името *Домуз дере*. Намирам най-обоснована разказаната от Хасан Хасанов, дядо на моя съученик Хасан Ахмедов²¹: Почти всички турци и гагаузи във Варна наричали този поток *Темиз(ли) дере(си)*, т. е. *Чиста(та) река/поток*, защото многото завой по неговото течение намалявали скоростта на течението на водите и поради това повечето от пясъчинките и плаващите не само по повърхността нечистотии се утаявали. В резултат водата на потока била

толкова чиста, че от нея пиели направо не само птиците небесни, а и хора, и добитък. Само че не всички от придошлите²² знаели достатъчно турски език, повечето от тези хора нито знаели, нито се постарали да научат смисъла на това (и други) име, независимо от факта, че от собствен опит всеки от тях знаел колко важно значение имала чистата вода в околностите на постоянно страдащия от безводие град, и вместо прилагателното име *темиз* започнали да употребяват по-познатата им дума *домуз*²³. По този начин се получило местното име *Домуз дере* и именно то доста бързо се наложило покрай стопанското усвояване на района. За отбелязване е, че според разказа на същия информатор неколцина добре знаещи турски език варненци (мюсюлмани и християни) написали и внесли в общината изложение по въпроса за именуването, но то очевидно било сметнато за дреболия („уфаджик“) и оставено без последствия.

Склонен съм да приема тази версия не само защото обяснението е логично. Намерих и контраверсия, засвидетелствана в далечен район²⁴.

Прочее, за чистата вода на Домуз дере и за избухващите караници между домакините, донесли на някой завой на потока с кобилицы постелки и завивки за наkisване и изпиране, разказваше с много хумор отец Атанас, който около 1965 г. имаше лозе на левия бряг на този поток (днес по тези места са издигнати жилищни блокове). Неговите впечатления датираха от времето след 1920 г., когато бил изпратен да служи в храма „Св. Петка“.

Трябва да отбележа още, че в началото на 60-те години на XX век водата в потока течеше още много чиста и собствениците на лозя и други полски имоти наоколо черпеха от нея за приготвяне на бетон и строителни мазилки, както и за миене, поливане и приготвяне на бордолезов разтвор. Тази практика се прекрати към края на 70-те години на XX век поради забележимото намаляване на стока на водата в резултат от дейността на свлачищата в най-горното течение на потока.

Местното име *Домуз дере* са ми обяснявали с разказ за многобройни диви свине, които в стари времена се въдели наблизко

по Франгенското плато и слизали на водопой по този поток. Намирам тази версия за необоснована поради поне две причини: 1) местността около цепнатината, от която изтича в наши дни пресъхващият често още в началото на юни поток, наричан *Домуз дере*, е почти гола²⁵, набраздена от дейността на свлачища и срутища, на отделни места покрита с пясък, от който стърчат невисоки остри камъни, окото рядко намира там някоя туфа трева и трънаци, на които да се спре, с други думи – липсват както удобни места за леговища, така и хранителна база за тези животни; 2) цепнатината е широка най-много шестдесет сантиметра, склоновете наоколо са почти отвесни, на места високи почти шест метра; за да се стигне от извора до платото над цепнатината, трябва да се изминат по тясна, през десетина крачки набраздена пътека около три километра, с други думи, мястото е трудно достъпно и не е за вярване, че стадо диви свине са в състояние да преодолеят толкова много препятствия, за да отидат на водопой.

Още по-малко доверие заслужава разказът за бея, застрелял по тези места диво прасе вместо дълго преследваната мечка. Много разочарован и ядосан от несполуката, той наредил да хвърлят трупа на нечистото животно в близкия поток, като го проклед: „Бен бугюнда сени адънъ вермек Домуз дере!“ (т. е. „От днес те наричам Домуз дере!“)²⁶.

Вероятно проф. Йордан Заимов не е имал информация за това местно име от околностите на Варна, защото то не фигурира в неговия обемист и изключително полезен труд²⁷, останал, за съжаление, недовършен.

Местните имена **Кабакую** и **Кабабунар** са резултат от неточно фонетично предаване на имената *Капакую* и *Капа(лджа)бунар*. Значението на последните две имена е ‘кладенец, затворен (с капак)/покрит (с капак)’. Към началото на XX век и двата така наименувани кладенеца са били в лозята на братя Георгиеви (или Ганчеви) в м. Малка кокарджа (около днешния магазин „Пикадили“ на запад от Окръжна болница и ул. „Дойран“). Обектите са били назовани и имената се наложили поради факта, че

собствениците на тези имоти първи покрили с капаци иззиданите с камъни кладенци, за да не попадат във водата нечистотии и прах. Разбира се, имало и подмятания, че сторили това под натиска на съпругите си („тези бошлафясали и скръндзи гагаузки и през май една тревичка няма да ти дадат“) с цел техните съседи да не изчерпват водата. Прочее, намирам за необосновани твърденията относно смисъла на тези местни имена като *кладенци*, [*изкопани*] в *меки/песъчливи/податливи/рохкави/нестабилни земни пластове*, защото според техническите ръководители на издигнатите по тези места съвременни сгради предварителните сондажи са пронизали здрави земни пластове и континенталната скала на дълбочина до 10 м, а най-голямата дълбочина на кладенците е била около 6.5–7 м.

Напълно необосновани ми се струват устните разкази и легендите, обясняващи значението на местните имена **Казак бунар**, **Казак дере**, **Казак/Казашки чаир** и други подобни и производни с бойни действия и приключения или само пребиваване на отделни казаци и/или лагеруване на казашки части от руската армия по време на нейните кампании на Балканите през XIX век. Например през 1993 г. във Ветрино възрастен овчар разказа как през войната (още в началото на разказа стана ясно, че има предвид Руско-турската война от 1877–1878 г.) неколцина казаци (в хода на разказа те станаха цял ескадрон) се спешили край потока, наричан днес *Казак дере* (това име той произнасяше ‘*къзак дирè*’), и понеже носели много бързо известие (?), не разседлали конете си, а само разхлабили амуницията им и ги завели на водопой. Тяхното движение и действията им били наблюдавани от табор турци. „Аскерите“ наобиколили мястото и разстреляли казаците от разстояние, а те от ниското не виждали целта и куршумите им отивали високо и нахалост. Нататък разказът стана напълно алогичен, например намесен беше генерал Гурко, който лично се погрижил за погребването на загиналите край Ветрино казаци²⁸. Прочее, овчарят беше убеден, че именно заради разказания от него епизод били

дадени имената на потока *Казак дере* и околната местност *Казак чаир*²⁹.

Отделям ценно място на този вън от съмнение измислен разказ с цел да изтъкна основанието да предполагам, че гласежът на няколкото десетки известни ми местни имена от Варна и Варненско, съдържащи съставката *казак*, всъщност е с озвучаване *с : з* от изходното прилагателно име *късак* (със значение ‘дълбок’)³⁰.

Пак според устен разказ³¹ през 1878 г. генералите Гурко и Столетов приели парада на няколко казашки полка от състава на изтеглящата се от България руска Дунавска армия. Парадът бил проведен на поляната до реката, която тече край село Тополите, Варненско, и поради това реката била наречена *Казак дере* (прочее, и днес местните жители, в преобладаващата си част – потомци на преселници след 1878 г. от Източна Тракия, произнасят това местно име *Къзак дирè* или *Къзашкътъ рика*).

Поради изтъкнатата причина намирам не само за недостатъчно обосновано предположението, че името на село *Казашка река* в община Аврен, Варненска област, е определено от лагеруването на това място на казашки части от руската Дунавска армия през 1877–1878 г. Като се има предвид, че не се намериха изрични сведения за пребиваване на руски войски в това землище по време на Освободителната война³², то може да бъде квалифицирано като наивно, нескъпопосано съчинение с русофилска насоченост. Известно е, че около 1876 г. жителите на село Аврен и околните села построили безплатно („чрез ангария“) първите двадесетина къщи за преселници от Кавказ в клисурата на юг от посоченото село, известна с името *Казашкото дере*, а през 1877 г. „черкезите“ напуснали тези места с отстъпващите османски войски и в построените за тях къщи се заселили авренчани³³. Васил Маринов твърди категорично: „Името си (село Казашка река – бел. моя, В. Н. И.) дължи на реката.“³⁴ Това твърдение е логично, а съвременното състояние на изворите не позволява то да бъде проверено. Трябва да отбележа, че заслужаващо интерес мнение за произхода на хидронима *Казашка река* изрази в личен разговор през 2000 г. г-н

Стефан Калчев, родом от това село. От дядовците си бил чувал, че по тези места станували и обучавали конете си казаци на служба на султана. Силно впечатление направило упражнението на няколко от тях, които препускали, за да се хвърлят в реката. Ето защо тя била наречена така³⁵. В подкрепа на изразената от мен хипотеза е важно е да се отбележи още, че в землището Казашката река (наричана от тукашни жители *Казашкото дере* и *Реката*) тече в доста дълбока теснина с много стръмни на места брегове и по време на теренно обхождане на няколко места в нея бяха отбелязани дълбочини 4.50–5.20 м.

Тук е мястото да отбележа, че моето разбиране за значението на името на местността *Казак баир* в землището на град Дългопол е *Ниският хълм*³⁶.

Преди години агрономите Кольо Колев и Стефан Йорданов ми показаха местата на два кладенеца във варненските лозя в района между полите на Франгенското плато и общинския отводнителен канал, които са били именувани *Къзак* (sic!) *бунар* още по времето, когато са ги изкопали с цел да се осигури вода за пръскането с бордозелов разтвор на подновените след пристъпа на филоксерата трайни насаждения по тези терени чак до затрупването им по повод застрояването на днешния квартал „Левски“ през 60-те и 70-те години на XX век. И двамата информатори ми обясниха, че хората наричали кладенците така, защото те били необичайно дълбоки – повече от 10–12 м. Ето защо съм убеден, че в случая посоченото местно име има значение ‘дълбок кладенец’. Словосъчетанието от българско прилагателно име, определящо турско съществително, не е изненада предвид речевата практика във Варна, Варненско и Североизточна България.

Казак дереси, прочее, се наричаше един маловоден, но рядко пресъхващ поток, течащ в доста дълбоко корито на запад от старата варненска гара. Началото му можеше да се проследи около днешната автобусна спирка „Трошево“, после неговото корито заобикаляше терасата, на която е построена сградата на читалище „Просвета“, и се спускаше към Варненското езеро почти без криволици. Намирам за неоснователни разказите, според които в него

изтичал изворът, който захранвал и известната Максудаа чешмеси, както и предположенията, че двете водохващания вероятно имат началото си от един разлом – както поради значителното разстояние между тях, така и поради разликата във височината. Днес коритото на този поток е почти запълнено, но в края на 60-те години на XX век дълбочината му в горния край (днес там е оформен площад, на който се организира борса за зеленчуци и плодове) надхвърляше четири метра.

Прочее, не само изложеното по-горе ме кара да предполагам, че повечето (ако не всички) местни имена, в състава на които стои и определението *казаика/казаико*, представляват повече или по-малко съзнателно променени и преиначени (бих казал „осакатени“) форми на местни имена със значение *дълбок (кладенец)*, *дълбока (река)*, *дълбоко (дере, суходолце)* или *нисък (хълм)*. Това предположение се основава както на произнасянето на тези имена от старите местни жители³⁷, така и на отбелязаната при оглед на място обща характеристика на именуваните обекти. Тук ще изтъкна още веднъж, че сред значенията на срещаното в североизточните български говори прилагателно име *къс/късак* са отбелязани и ‘дълбок’, и ‘нисък’.

В заключение искам още веднъж да изтъкна, че голяма част от местните имена по Франгенското плато и неговите подножия назовават и описват последиците от характерните за тези места геоложки процеси, най-често наричани „свличане на земни пластове, подмивани от подземни води“ и „срутване на нестабилно стоящи в резултат от свличания, разседи и разломи земни маси“. Непременно трябва да се отбележи, че наблюдаваните тук разломи, разседи, свлачища³⁸ и срутища силно влияят върху релефа. Отбелязал съм над двеста примера за местни имена, в основата на които стоят именно геоморфоложки явления, но поради ограничения обем тук нямам възможност да разгледам дори повечето от най-показателните от тях.

Отделно изследване заслужава въпросът за причините за неточното фиксиране и предаване на местните имена. Тези неточ-

ности предизвикват преиначаване на смисъла, а често и обезсмислянето на редица местни имена. Постарах се да покажа, че подобно преиначаване на практика означава прекъсване на по правило точно изразяващата местните особености именна традиция. Тук ще посоча само, че на първо място сред най-важните причини за подобно прекъсване стои липсата на знание у отговорните представители на местната администрация (особено ако са хора придошли, а не местни) и получената хуманитарно образование интелгенция за немалкото значение на местните имена поотделно и като система при управлението не само на стопанството на района. На второ място стои, струва ми се, неразбирането на тези имена като последица от незнаенето или слабото владееене на говорените някога от местното население езици, а това неразбиране е плод колкото на инертността и незаинтересуваността на административните служители, толкова и на техните неконтролирани и на практика почти неограничени възможности да налагат своите произволни решения. На трето място най-вероятно трябва да се постави опитът да се противодейства на национализма като държавна политика на съседните страни³⁹ чрез опитите да се побългарят (може би по-точно ще бъде да напиша „пославянчат“) местните имена преди всичко от небългарски (като много често не се осъзнава българското потекло на някои от тях) произход. Именно при тези опити най-често се забелязва несъобразяване с особеностите на ландшафта като основен елемент от състава и структурата на системата от местни имена. По повод споменатото несъобразяване трябва да отбележа, че то съвсем не е патент на нашето съвремие, което знае, но в много случаи пренебрегва правилото „местните имена не се променят генерално, а най-често само се превеждат на езика на новата администрация“.

БЕЛЕЖКИ

¹ Васил Христов Василев, Желязко Тодоров Желев, Коста (Костадин) Стоянов Димитров и Стоян Димитров Стоянов. Светла им памет!

² Йордан Колев (Николов) Йорданов и Христо Георгиев Христов.

³ Георги Димов Василев.

⁴ На други информатори (и през 1971, и през 2005 г.) това възвишение беше известно с името *Сухата чеима*. Произнасяха това име *суътъ чииимъ*. Информаторите В. Василев и К. Димитров не постигнаха единодушие по въпроса дали през 20-те, или през 30-те години на XX век е пресъхнал изворът, от който идвала не особено обилно течащата вода в тази чеима, но бяха категорични, че едва около 1968 г. коритото за поене на добитъка било натрошено и заедно с останалите камъни от градежа било вложено в жилищни постройки в новия квартал на селото.

⁵ Анкетирани на място през 2005 г.

⁶ Прабаба на моя приятел Иван Николов Иванов, родена и омъжена в село Каменар. През 1971 г. тя се похвали, че била на 84 години.

⁷ В познатата ми досега етнографска книжнина не намерих описание на обичая да се именува агне на името на овчар. Предстоят ми още издирвания по този въпрос. Ето защо не мога да се произнеса по достоверността на този елемент от разказа на баба Тодорка.

⁸ Прочее, информаторката твърдеше, че била виждала този човек, когато била младо момиче.

⁹ В началото на 60-те години на XX век тази пътека беше известна и с името *Араб(и) патикаси* (т. е. „Пропадналата пътека”). По-късно не съм чувал този вариант на това местно име.

¹⁰ Добре знаещият говорения във Винаца „гагаузки” турски език Стоян Панайотов ми обясни значението на това местно име като ‘пропаднало място’, ‘сринала се земя’.

¹¹ Тук трябва да спомена още, че в началото на август 1965 г. пътеката *Араб йолу* пропада едва ли не под краката на банда момчета, поели към плажа на курорта „Дружба”, именно в резултат от поредното активизиране на свлачището след проливен дъжд. Прочее, известно ми е, че през 80-те и 90-те години на XX век в тази местност са станали поне четири пропадания. В резултат от тях релефът е претърпял значителни промени, а пътеката *Араб йолу* (*Араб патикаси*) вече не съществува.

¹² **Т. Трифонов**. Седемстотин наименования от Българското Черноморие. Варна, 2003, с. 10.

¹³ По-точно ‘*Развалината на сина на арабина*’, но както посочих, от фонетична гледна точка е напълно обосновано да се предположи значението ‘*Мястото, където/на което падна/провали се/пропадна/срина се синът на арапа*’. Трябва да отбележа, че е възможно в това селище определението *синът на арапа* да е имало значението ‘*синът на Черньо*’ или ‘*синът на мургавия*’, защото могат да бъдат посочени не един и два примера за употребяване на думата *арап* като синоним на *негър*, но и на

черно. Например в „маджурското” село Любен Каравелово *араплия чембер* се наричаше черната забрадка, която вдовиците носели „до повтор” или „до живот”, а в село Стожер, Добричко, изразът „бягай при арапката” по някое време значеше ‘върви да купиш хляб’ – по прякора на много мургавата продавачка в магазина за хранителни стоки.

¹⁴ Преобладаващият брой жители на това село и към края на 70-те години на XX век в ежедневно общуване помежду си предпочитаха своя доста особен, много често наричан „гагаузки” вариант на турския език, в който правеха впечатление преди всичко българският синтаксис на изречението, наред с „потурчените” български думи и словесният синтетизъм.

¹⁵ През лятото на 1975 г. младеж от Българево, името на когото не съм записал, нито запомнил, твърдеше, че негов роднина (вуйчо или чичо, от Каварна или Балчик, журналист в радиото и сценарист на документални филми, името на когото не пожела да назове, но по някое време в хода на своя разказ го нарече Александър или Александров) бил създал литературния вариант на многократно пресъздаваната и разказвана от всички водачи на туристически групи на нос Калиакра легенда за четиридесетте момичета, сплели плитките си и хвърлили се в морето, за да не попаднат в ръцете на еничарите. Пак тогава от същият младеж, а няколко дни по-късно и от омъжена в Българево учителка научих, че в селото бил разказван и друг вариант на тази легенда, според който четиридесетте момичета били пратени в лагера на обсадилите крепостта Калиакра като част от откупа за живота на нейните защитници.

Прочее, известни са ми поне двадесетина легендарни разказа (и варианти на тези разкази) за различни обекти на нос Калиакра и в околното землище, разказвани ми от жители на Балчик, Българево, Варна и Каварна. В един от тези разкази се твърди, че на мястото, днес известно с името *Арабоолу икъ*, имало дървена стълба, по която се стигало до обработваните кораби. Тази стълба била срутена от земетресение („йерисарсънгъсъ”, „(х)арабе”) и морето погълнало останките. Според друг разказ от това място паднала в морето тежко натоварена каруца („агърлия араба”). Според трети разказ мястото се наричало така, защото там разтоварвали каруците. Според четвърти името било дадено, защото на това място пропаднал постланият с камъни каруцарски път. Непременно трябва да се отбележи, че в повечето от известните ми разкази става дума за пропадане на поддържан път за тежко натоварени каруци към пристанището на Калиакра.

¹⁶ Според Т. Трифонов. Прочее, трябва да се посочи, че сред значенията на турското съществително име *йѝк* са и ‘свлачище’, и ‘срутище’.

¹⁷ Виждал съм няколко документа за собственост на полски и вилни имоти, издадени в различно време от 20-те до 80-те години на XX век, в които е вписано именно това местно име.

¹⁸ Според роден и живеещ в квартал „Виница” информатор местните хора именуваха тази цепнатина *Чукура*, според друг, родом пак от там, но живеещ във Варна – *Янлъка*. По повод на това привидно разногласие трябва да отбележа, че не само значението и на двете имена е сходно, както стана ясно от факта, че и двамата информатори поотделно ми обясниха значението на тези имена с българската дума *дупката*. Много по-важно за мен беше пояснението, че всеки от тях знае и двете имена, но използва онова, което му е по-привично.

¹⁹ На разстояние около 300 м, отчетено по права линия, надморската височина спада от 72 до 47 м, изчислено по показанията на джобен барометър.

²⁰ Вж. **В. Н. Иванов**. Бележки върху топонимията на Варна, част I: По Килидереси. — В: Античните цивилизации и морето. Международна конференция в чест на проф. Михаил Лазаров. Варна, 13–15 октомври 2004 г. (Acta Musei Varnaensis V). Варна, 2007, с. 513.

²¹ Не само съучениците ми го наричаха „дядо Хасан”. Роден беше през последните години на XIX век и по времето, когато ни разказваше за Домуз дере (а и за много други варненски забележителности), беше над 65-годишен и в качеството си на член на родителския комитет съпровождаше нашия клас на всички екскурзии и трудови дни. Говореше на български език ясно, чисто и точно, без акцент, не употребяваше дори трайно навлезли в езика на варненци турцизми. Имаше отлична памет, беше известно, че е завършил турското средно училище и като частен ученик се явил на матура пред комисия, назначена от просветното министерство, а това му дало право да се яви на изпит, за да може да работи като преводач в съда по делата за имотите на изселващите се от България мюсюлмански семейства. Беше човек открит и добронамерен и към него се обръщали за съвет и мюсюлмански, и християнски семейства. Наследник беше на варненска фамилия с корени още в XVIII век, познаваше отлично стария град и неговите околности (вече застроени), обичаше Варна и когато имаше повод, казваше, че във Варна и слънцето грее особено, по варненски.

²² За всички тях дядо Хасан употребяваше израза „плевинското гелме”, с който означаваше всички, които не са родени във Варна, независимо от род, вяра, майчин език и месторождение.

²³ Същият информатор допускаше, че това и други имена са били внедрени чрез подсказване от гагаузи, за „да си направят майтап” с току-що назначени български чиновници.

²⁴ **Т. Балкански, К. Цанков.** Енциклопедия на българската ономастика. Към основите на българската ономастика. Велико Търново, 2010, с. 16 (статия „Аглунативни имена”): *Домузолън*, дол в Искрецка ряка, Маданско, от тур. *domuz yolu* ‘свински път’.

²⁵ Залесяването там е предприето през 60-те години на ХХ век, а през 2005 г. анкетирани местни жители помнеха, че засаждането на дръвчетата погълнало много труд. По-късно били положени много грижи за поддържането и поливането на фиданките и въпреки това около половината не се вкоренили или изсъхнали след година-две.

²⁶ Искам тук още веднъж да благодаря на г-н Зиа Ахмедов, който навремето ми обърна внимание върху обстоятелството, че подобна постъпка е несъвместима с възпитаваното у мюсюлманите отношение към водата.

²⁷ Вж. **Й. Заимов.** Български водопис. Географско описание, строеж и произход на имената, I: А–Й. Велико Търново, 2012, с. 432.

²⁸ Преразказаният тук епизод беше неизвестен на четирима анкетирани на следващия ден жители на селото. Трябва да се отбележи още, че той надали би останал неотбелязан с паметен знак, а е известно, че такъв няма нито на мястото, нито в селото – вж. **С. Аджемлерски, И. Иванов.** Из миналото на община Ветрино. Варна, 2007, с. 62, където лаконично е разказано за православния храм, джамията и паметника на загиналите във войните за освобождение и обединение на българите, жители на Ветрино, но няма и дума за паметник на загинали руски воители.

²⁹ Показателно е, прочее, че тази местност, лежаща на по-малко от километър на север от селото и малко по-ниско, по думите на същия информатор поне от половин век е била използвана стопански предимно като ливада, а след разпадането на съществуващата до началото на 90-те години на ХХ век система за земеползване – като общоселско пасище.

³⁰ Вж. *sub voce* в Речник на редки... и Български етимологичен речник, 3 (съст. В. И. Георгиев и др.). София, 1980. Подготвям отделна работа по този въпрос.

³¹ Запис от 7 май 1997 г. в моя личен архив.

³² Не трябва да се изключва възможността тук да са станували казашки разезди по време на войната през 1828–1829 г., въпреки че не намерих изрично посочване в капиталното съчинение **Н. Епанчин**. Очерк похода 1829 г. в Европейской Турции, ч. III. Санкт Петербург, 1906. Благодаря за съдействието на колегата Юлия Константинова от Музея на възраждането.

³³ Вж. **В. Маринов**. Авренско плато. Областно географско изучаване. София, 1940, с. 59–60; **Н. Стоев**. Защо „Казашка река“? – Народно дело, 1 юли 1976: страница за АПК – Варна, бр. 18; **С. Аджемлерски**. Справочник на селищните имена във Варненска област. Велико Търново, 2012, с. 27–28. Трябва да се отбележи, че и днес местните жители (повечето – потомци на преселници след 1878 г. от Източна Тракия) произнасят този хидроним *Къзак дир'е* или *Къзаикътъ рика(ъ)*.

³⁴ **В. Маринов**. Цит. съч., с. 59.

³⁵ В проучването на И. К. Стойчев „Казак-алаят на Чайковски“ (София, 1944) не намерих изрични сведения за пребиваване в това землище на части от командвания от Мехмед Садък паша (Михаил Чайковски) конен полк, наричан най-често „казак-алай“. Това не изключва възможността тук „казаците“, както са били наричани воините християни от това доброволческо формирование, да са охранявали и упражнявали конете си.

Трябва да отбележа още подсказаното ми от г-жа Фехмие Сабри: мюсюлманите, живеещи в Добруджа и Варненския край, наричали „казаци“ (защото били конници) пощальоните, пренасящи или охраняващи колите на османската държавна поща. Тези пощальони най-често били татари, преселени в Добруджа още през XVII-ия век и по-късно. В известната ми историческа книжнина не намерих сведения в подкрепа на тази възможност.

³⁶ Тук трябва да спомена, че през 2004 г. днес покойният колега Лъчезар Лазаров (по онова време археолог в градския музей в Дългопол) при това мое разбиране и ми съобщи, че този хълм наистина бил нисък и обезличен по периферията. Местното име представя озвученото прилагателно име *късака* (=‘ниския’). Искам да отбележа, че на казармен жаргон *късак/касак* беше най-ниският матрос, лявофланговият в строя на ротата. Като успоредица може да бъде посочен отбелязаният като диалектен израз *къс баджак* със значение ‘нисък човек’ (**К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова**. Фразеологичен речник на българския език, I: А–Н. София, 1974, с. 554).

³⁷ Посочените тук примери са само незначителна част от моите наблюдения и бележки по този въпрос.

³⁸ Вж. напр. **Л. Динев, К. Мишев**. България – кратка география. София, 1980, с. 138 и др.

³⁹ Относно причините за едва ли не задължително противобългарския характер на национализма като държавна политика на не само балканските страни вж. напр. **А. Орачев**. Римските императори на дохристиянския римски свят, том 1. София, 2007, с. 26.

ИЗПОЛЗВАНИ РЕЧНИЦИ И СПРАВОЧНИЦИ

Българско-турски речник (съст. Г. Класов, С. Николов). София, 1992.

Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век (съст. Стефан Илчев и кол.). София, 1974.

Турско-български речник (съст. Никола Ванчев и кол.). София, 1952.

Турецко-русский словарь (сост. Д. А. Магазаник). Москва, 1945.

Древнетюркский словарь. Ленинград, 1969.

Э. В. Севортян. Этимологический словарь тюркских языков (Общетюркские и межтюркские основы на гласные). Москва, 1974.

И. С. М. Хазимов. Нов турско-български речник... от... Варна, 1940.

И. С. М. Хазимов. Кратка турска граматика. Свищов, 1936.

G. Clauson. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford, 1972.